մէջ, ժամանակը կը նկատէ իբրև միացեալ յառաջխաղացութիւն մը՝ բացուած երկու ծայրերու՝ անցեալին եւ ապագային։ Ժամանակէն ու միջոցէն դուրս տիեզերք մը կազմելով, շատ բնական է որ այս տիեզերքին մէջ զանազանեալ չներկայանայ ժամանակը։ Հէքեաթային, գաղափարական, ենթակայական (կամ ենթակայացած) տարրերով կազմուած տիեզերք մըն է ասիկա, որուն մէջ կարեւորագոյն աղդակ մըն է «մտային տուեալ»ը այսինքն մտային հայեցողութիւն մը՝ որ առարկայական չէ՛, ինչպէս նշած ենք արդէն միշտ «Դիւցազնօրէն»ի առաջին երգին մէջ։ Ահաւասիկ 17երդ, 27երդ եւ 72երդ տողերը.

Ու մտածումովդ մեզի ուսկնդրէ
Ու դուն մտածումովդ այսուհետեւ
Ու այն արիւնը որ եղբայրներու գլխատումէն իրենց
մաքովն ըմպեցին[82]։

ԱՌԱՋԻՆ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կատարած մեր այս վերլուծումէն առաջին մեր եզրակացութիւնը այն է, թէ «Դիւցազնօրէն»ի Սիամանթօն մաս կը կազմէ մշակութային խորհրդապաշտական ծիրին։ Ասիկա փաստուած է խորհրդապաշտութեան իւրայատուկ ոճաբանութիւններուն իր գործածութեամբը՝ զուգահեռաբար երբեմն խորհրդապաշտ այլ բանաստեղծներու հետ, բայց շատ յաճախ ալ բոլորովին ինքնատիպ։ Թէ Սիամանթօ խորհրդապաշտ բանաստեղծ է, ա՛յլապէս փաստուած կը թուի մեզի, անով՝ որ «յօրինելու իր եղանակ»ին մէջ[83] կան գաղափարական ժամանակի եւ միջոցի տարբեր ու շարժումի հիմնական տուեալ մը. նոյն եզրակացութեան մեզ կը բերէ նաեւ այն հանգամանքը, որ այս բանաստեղծութիւնը ծնունդ է «հետեւանք»ի մը, այսինքն՝ մերժուած են զգայական, տեսանելի փորձառութեան մը եզրերը՝ ի շահ երեւակայականին[84]։ Սիամանթոյի համար բանաստեղծութիւն կը նշանակէ, ամէն բանէ առաջ, կազմութիւնն ու յօրինումը խորհրդանշաններու կարգի մը՝ որոնց մէջ իմաստափոխական թէ յուզական արժէքները կը ձգտին գոյակցելու եւ միաձուլուելու։ Այս, թէ մեր քննութեան ընթացքին յայտնաբերած միւս բոլոր տարրերը, իրաւունք կու տան քննադատներուն, որոնք Սիամանթոյի մէջ խորհրդապաշտ մը կը մատնանշէին։ Այս քննութիւնը մեզ տարաւ նաեւ ուրիշ տուեալներու. այն, օրինակի համար, որ Սիամանթոյի մէջ ներկայ է ձգողականութիւն մը իր «ես»ին եւ «ուրիշներ»ուն միջեւ, ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ մնալով հանդերձ խորհրդապաշտական մթնոլորտի մը մէջ, Սիամանթօ կը գտնուի տարբեր ծիրի մը մէջ՝ ո՛չ միայն խորհրդապաշտութեան վարպետներուն, այլ նաեւ խորհրդապաշտութեան երկրորդ սերունդին բաղդատմամբ։ Անով, որ գործածեցինք արդէն բնութենապաշտութիւն և ծրագրուած իրապաշտութիւն բացատրութիւնները, եւ որ զուգահեռ բաղդատութիւններ ըրինք ոչ միայն Վերհարնի, այլ նաեւ Քլոտելի եւ Փեկիի հետ, կու գանք այն եզրակացութեան թէ Սիամանթօ կը գործէ խորհրդապաշտութեան յեղաշրջումի մասնաւոր մէկ վայրկեանին։

Կ. Վ.

82. Ընդգծումները մեզմէ են։

83. Կը գործածենք «յօրինելու եղանակ», Փերեյասոնի գեղագիտութեան ոգիով։

84. Տես Ժան-Փոլ Սարթրը, L'imaginaire-ի մէջ, Փարիզ, 1940։

ՔՆՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁ ՄԸ
ՆԵՐԿԱՅ ԳՈՅՈՒԹԵՆԱՊԱՇՏ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՇՈՒՐՋ

ՔԻՐԿԵԿԱՐՏ – ՆԻՑՇԷ – ՍԱՐԹՐԸ – ՄԱՐՍԵԼ

Իրականութիւնը եղած է միշտ առարկան իմաստասիրութեան, իրականութիւնը սակայն ինչպէս որ է, եւ ոչ թէ ինչպէս որ պէտք է ըլլայ։

Հարցումին՝ թէ ի՞նչպէս է իրականութիւնը, զանազան կերպով պատասխանեցին պատմութեան ընթացքին իմաստասէրները։ Բաւական է ակնարկ մը նետել մարդկային մտքի պատմութեան, եւ արդէն զանազանութիւնները բացայայտօրէն պիտի պարզուին։ Գեղեցիկին ու իմաստութեան երկիւղ յոյնէն սկսեալ, ոյժի եւ օրէնքի տիպար հռոմայեցիէն մինչեւ մեր օրերը երկարող ու նորանոր մտքերու ծնունդ տուող ժողովուրդներու պատմութիւնը՝ մտքի պայքարներով հիւսուած է։ Հին եւ նոր սերունդի միջեւ՝ միշտ տեղի ունեցած է երկու, գրեթէ հակոտնեայ, գաղափարախօսութիւններու բախումը, բախում մը որ իր կարգին նոր հակադրութեան մը ծնունդը տուած է յաջորդող ժամանակներու մէջ։ Ճշգրիտ չէ ըսել «անցեալը կը պատկանի անցեալին». որովհետեւ մեր ներկան կը պատկանի անցեալին. մեր դրական տեսութիւնները շատ անդամ ծնունդ կ՝առնեն անցեալի ժխտական դիրքէն։ Առանց ծանրացնելու մեր դրութեան ընթացքը՝ իջնելով անցեալի մանրամասնութիւններուն մէջ, մեծապէս պիտի լուսաբանուի մեր այս տեսութիւնը երբ ուսումնասիրենք մեր ժամանակներու հոգեբանութիւնը, դրականութիւնը։ Ճիշտ այս կապէս իմաստասիրութիւնը։ Ճիշտ այս վերջին կէտի լուսաբանութեամբ աւելի դրագրելով, կը միացնենք մեր խորհրդածութիւնները, խաղացի անուանի իմաստասէրի մը խորհրդածութիւններուն. «Ի՞նչ բան արդեօք պահանջուեցաւ իմաստասիրութենէն վերջին երեսնեակ տարիներուն։ Ժխտական կերպով, պահանջուեցաւ (եւ ասով շարունակուեցաւ տասնեակ մը տարիներէ ի վեր սկսուած քննադատութիւն մը) դուրս ելլել, ձերբազատուիլ գիտական բնապաշտ ու մեքենայապաշտ հին գաղափարներէն, այն օրէնքներէն ու ձեւերէն, որոնք խաղաղօրէն կը կազմապարեն ամէն ինչ անտարբեր առարկայականութեամբ մը, եւ հետեւաբար անանձնաւոր կերպով եւ վերացականօրէն։ Դրապէս պահանջուեցաւ անկէ (իմաստասիրութենէն) պատասխանել միսէ եւ ոսկորէ կազմուած մարդոց հարցերուն եւ ոչ թէ ընդհանուր ու վերացական գաղափարականի մը... դիմազրաւել, զրաղիլ «ճանաչողական հարցէն» առաջ՝ «Ըլլալու» հարցով – ոչ սակայն «Ըլլալու» մասին՝ իբր վերացական տուեալ մը, այլ

(*) Ներկայ իմաստասիրութեան մասնագիտական ներկայացում մը կատարել չէ երբեք նպատակնիս, եւ ոչ իսկ ներկայացուած հեղինակներու իմաստասիրական գրութիւններու ամբողջական վերլուծում մը կատարել. այլ փորձ մըն է, խորհրդածելու այն հիմնական հարցին շուրջ, որուն մենք ամէնքս ունինք փորձառութիւնը – մեր գոյութիւնը եւ Աստուծոյ գոյութիւնը։ Իմաստասէրները, ինչպէս պիտի տեսնուի այս գրութեան ընթացքին, այս հիմնական երկու տուեալներուն շուրջ կը տատանին. ոմանք երկար ալեկոծումներէ ետք, նետած են իրենց գոյութեան խարիսխը Աստուծոյ գոյութեան մէջ, մինչ ուրիշներ անորոշ նոզկանքով մը կ՝ապրին անձկութեան ուժեղ պահեր։ Ճշմարտութիւնը լոյս է, երջանկութիւն է, խաղաղութիւն է։

գոյութենական Ըլլալու մասին –. այսինքն նախադասել էական (ontico) պահանջը բանական (logico) պահանջէն աւելի, ձերբազատուելով ճանաչողական դարաւոր նախապաշարումէ մը. այլեւս ոչ թէ մտածութիւնը կ'ընդդրկէ ըլլալը (ինչպէս էր Տեքարթի համար)[1], այլ ըլլալը կ'ընդդրկէ մտածութիւնը (ինչպէս է Քիրքեկարի համար)[2]: Վերջին ժամանակներուն, պահանջուեցաւ իմաստասիրութենէն՝ վերականգնել բնազանցական կարգի հարցերը. հարցեր, որոնք վերջնականապէս թաղած կարծեցին եւ կը կարծեն դեռ, յայտնատեսական եւ պատմատեսական (intuizionistiche e storicistiche) բազմաթիւ հոսանքներ, որոնք յատկապէս կարծեցին ցմիշտ բնաջնջած ըլլալ բարոյական ու կրօնական հարցերը: Վերականգնել սակայն նոր շունչով մը, իբրեւ մեզի ամէնէն աւելի սերտ, ներքին ու անձնական հարցեր: Հարցեր հետեւաբար լուծուելիք ոչ թէ հին բանաձեւումներով ու տեսակէտներով, այլ իբրեւ ապրուած կեանքի հարցեր, որոնց մասին անմիջական ու ենթակայական վստահութիւն մը ունինք...: Ոչ հետեւաբար իբրեւ հարցեր որ անշարժ կանգնած են մեր դիմաց, այլ իբր հարցեր, որոնք կ'ապրին մեր ներսը, ըլլալով կեանքը մեր հոգւոյն»[3]:

Հետեւաբար ներկայ պայքարի երկու եղրներն են՝ մէկ կողմէն առարկայական ճանաչողութիւնը, միւս կողմէն ենթակայական ճանաչողութիւնը: Ներկայ իմաստասիրութիւնը կ'ուզէ հրաժարիլ, ձերբազատուիլ առարկայական ճանաչողութենէն, կեդրոնանալու համար ենթակայականին մէջ: Ինչո՞ւ: Որովհետեւ, ներկայ իմաստասէրներուն համար, առարկայացնել մեր ճանաչողութիւնը կը նշանակէ հեռացնել մեզմէ ճանաչելին, օտարանալ մը՝ հետեւաբար՝ անոր հանդէպ: Մինչդեռ ճիշտ ասոր հակառակն է ճանաչողութիւնը, որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ ճանաչելին մօտակայ ընել մը, մեր ներսը բերել մը, զայն կապել գոյութեան հետ որ ենթակային մէջ կը յայտնուի[4]:

Այս է մթնոլորտը իմաստասիրական, որուն մէջ կը շնչեն շարք մը հեղինակներ, եւ որոնց մասին պիտի ջանանք այս համառօտ տողերուն մէջ խօսիլ: Արդարացի է խնդրելիս եթէ յանդուգն եւ դժուար նկատենք մեր այս ձեռնարկը: Հարցին դժուարութիւնը թող ըլլայ առաջին քայլը մեր ներկայացումին:

Դժուար, որովհետեւ մաքուր, յստակ եւ խաղաղ ծովու մը մակերեսը չէ որ պիտի նկարագրուի, այլ ալեկոծ, փոթորկոտ, անլուծանելի հարցերու առջեւ տառապող խռովայոյզ հոգիներու պատմութիւնն է որ պիտի պարզուի, անոնց մրաքին ու մտածութիւններուն խոր արմատներն են որ պիտի շօշափուին: Դժուար, որովհետեւ ներկայ իմաստասիրութիւնը այլեւս դպրոց մը չէ, կամ լաւ եւս դժուարաւ կրնայ իբրեւ դպրոց մը նկատուիլ, եթէ նոյնիսկ ընդհանուր դիծ մը ուզէ դիրենք ամփոփել. որովհետեւ շատ անդամ այդ դիծի սահմանումի եւ ըմբռնողութեան մէջ կը տարբերին անոնք իրարմէ:

Այսպէս ներկայ Գոյութենապաշտ (Existentialiste) իմաստասիրութեան պատկանող հեղինակները, յաճախ կը տարբերին իրարմէ նոյնինքն «Գոյութիւն» բառին նշանակութեան ըմբռնողութեան մէջ: Այսպէս Քիրքեկարի համար (հայրը ներկայ շարժումին), «Գոյութիւնը» ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ հաւատացեալին դիրքը Աստուծոյ առջեւ: Հետեւաբար գոյութիւն ունենալ, Քիրքեկարի համար կը նշանակէ Աստուծոյ հետ յարաբերութեան

1. «Je pense donc je suis»: Discours de la méthode, quatrième partie, pg. 36 de l'éd. Oeuvres de Descartes, Paris 1950, Librairie Joseph Gibert.
2. Non cogito ergo sum, ma al contrario sum ergo cogito. Cf. Diario vol. II (1848-1852), ed. Morcelliana a cura di Cornelio Fabro, 1949, pg. 10.
3. Sciacca M. Federico: «Il problema di Dio e della religione nella filosofia attuale, Brescia 1946², pg. 192-193.
4. Nicola Alexandrovic Berdiaeff (1874-1948): Cinq Méditations sur l'existence, Aubier, Paris 1936, pg. 55-56.

մէջ ըլլալ: Հետեւաբար գոյութիւնը Քիրքեկարի համար, բանաւոր էակին կրօնական պահն է: Նոր ու աւելի հոգերանական տեսակէտով կը մօտենայ գոյութեան հարցին գերմանացի իմաստասէր Եասփերսը (Karl Jaspers): Գոյութիւնը Եասփերսի համար այն վճռական ընտրանքն է, որ ամէն մարդ պէտք է կատարէ եւ կը կատարէ իր անձին մասին, տուեալ վիճակի մը մէջ: Որով կամքի եւ ինքնագիտակի մը մէջ: Որով կամքի եւ ինքնագիտակցութեան արտայայտութիւնն է Գոյութիւնը: Տիեզերական ու թանձրացեալ իմաստ մը կը ստանայ գոյութիւնը Գ. Մարսելի մօտ: Գոյութիւնը, Գ. Մարսելի համար, կը դառնայ զգացողութեան մը խնայ մարմնական զգացողութեան մը տուութիւնը, արդիւնք մեր տիեզերքի հետ ունեցած մասնակցութեան[5]: Ասով Գոյութիւնը կը նկատուի ամէն բանէ առաջ իբրեւ ըլլալ մը այս երկրիս վրայ: Ճիշտ այս տեսակէտին, այսինքն մեր այս երկրի վրայ ըլլալուն, տարբեր եւ ոգեր-զակ արտայայտութիւնը կը դառնայ մեր ժամանակներու ակնառու իմաստասէրը, Մարթին Հայտեկկեր (Martin Heidegger): Հայտեկկեր նկատուած է այսօր իբրեւ դժուարահասկնալի եւ խորհրդաւոր իմաստասէրը: Հայտեկկերի ուսումնասիրած գոյութիւնը սերտօրէն միացած է մարդուն հետ, որուն համար Հայտեկկեր ստեղծած է նոր բառ մը «Dasein», որուն իմաստը էն է «Esserci»: Ճիշտ այս մարդուն գոյութիւնը Հայտեկկերի համար ուրիշ բան չէ բայց եթէ «ոչինչէ դուրս խուժել մը ուղղուած դէպի ըլլալը»: Հետեւաբար գոյութիւնը շարժում մըն է, ըլլալ մըն է դէպի (zu sein): Այս գոյութեան շարժական արտայայտութեան տարբեր բանաձեւում մը կու տայ Ֆրանսացի իմաստասէր Սարթրը՝ (J. P. Sartre) 1964ի Նոպելեան մրցանակի ախոյեանը: Սարթրի քով գոյութիւնը իբրեւ զուտ եւ ամբողջական ազատութիւն մը կը նկատուի, ազատութիւն մը, որ կը շարժի Ըլլալուն մէջ եւ դէպի Ըլլալը (dans l'être et vers l'être):

Բաւականանանք շարժումին գլխաւոր անձնաւորութիւններով: Տրուած բացատրութիւնները կ'ուզեն միայն ցոյց տալ էական հարցին գոյութեան զանազան ըմբռնողութիւնները:

Բարդ եւ ընդարձակ պիտի ըլլայ մանրամասն ներկայացում մը կատարել այդ զանազան ըմբռնողութիւններուն, մանաւանդ երբ մտածենք թէ իւրաքանչիւր հեղինակ, իմաստասիրական ուղիին ընթացքին, իր կեանքի ամէն մէկ հանգրուանին, ունի մեզի պատմելիք նորութիւն մը, որ եթէ մոռացումի չի մատներ անցեալ անդրադարձութիւնները, սակայն անտարակոյս կ'ուզէ ըլլալ յայտարարը մարդկային խեղճութեան, անոր ճիգերուն անբաւարար ոյժին, կարենալու համար վերջնականապէս դիմազերծել այն խորհուրդը, որով պարուրուած է էական անժխտելի իրականութիւն մը «Ըլլալը»: Ըլլալ՝ իրականութիւն մըն է, որուն առջեւ կը զանեն իրենք զիրենք ներկայ իմաստասէրները, ինչպէս խաւարած, մթագնած արեւի երեւոյթին առջեւ կը խմբուին զիտնականներու բիրերը:

Հետեւաբար ձգելով զանազանութիւնները, նպատակնիս է մօտենալ ներկայ իմաստասէրներուն, անդրադառնալով աւելի այն կէտին շուրջ, որուն մէջ տեսակէտով մը կը նոյնանան այդ ցրուած զանազանութիւնները, այնու որ հուսկ ամէնքը կը ձգտին, կը ջանան տալ բացատրութիւն մը, ըսել իրենց խօսքը «Ըլլալու» հարցին մասին: Հետեւաբար ինչպէս մազնիսը կը հաւաքէ ցրուած գնդասեղները, այսպէս ալ «Ըլլալը» բեւեռն է, որ կ'ամփոփէ իր շուրջ, աւելի քան անցեալ դարերը՝ ներկայ իմաստասէրները:

Շեշտենք կէտ մըն ալ, որ ունի իր կարեւորութիւնը ըմբռնելու համար ներկայ հոգերանութիւնը, ինչպէս նաեւ մեր ժամանակներու մտային յօրինուածքը:

Ներկայ դարը տեսած է եւ կը կրէ իր մէջ հետեւանքները վերջին երկու համաշ-

5. Հմմտ. Pietro Prini: «Esistenzialismo», ed. Studium, Roma 1959², pg. 6.

© National Library of Armenia

խարհային պատերազմներուն։ Այսօր երթալով աւելի կ'ըմբռնենք ու զրեթէ զգալիօրէն կը չօշափենք անոնց ահաւոր աւերներէն ծնունդ առած մարմինները, որոնք կեանքէ աւելի՝ արիւն կը բուրեն, երջանկութենէ աւելի՝ տխրութիւն եւ առանձնութիւն կը ներշնչեն (Franz Kafka), ու մահուան տեսարանը ահռելիօրէն իրենց աչքերէն դուրս կը ցայտէ, հարցականի մը մէջ ամփոփելով խմաստը, ներկայ ներաշխարհ գոյութեան։ Զարին տըխուր, խլացուցիչ աղաղակները ամպոտած են երկինքը, մթագնած են մտքերը, փոթորկած են հոգիները։ ԶԱՐԸ...։

Զարին ներկայութիւնը, անոր անողոք ոյժը, արդէն յուսահատ յոռետեսութեան մը մատնած էր շատերը՝ պատմութեան ընթացքին։ Հիմա կրկին կը վերադառնայ նոյն հարցը, տարբեր զգեստաւորումով, տարբեր դիմակով, նոր արտայայտութիւններով։ Այժմ ԺԹ-ի դարու խմաստասէրները չունին իրենց մտածութիւններուն իրրեւ նիւթ՝ չարը նկատուած ինքնիր մէջ իրր բնազանցական էակ մը, այլ անոնց խմաստասիրութեան առարկան է «Մարդը», անոր «գոյութիւնը», որուն ուղղուած են զլխաւորաբար չարին սլաքները։ Մարդը, սակայն, ոչ թէ իր ընդհանրական առումով, այլ իրրեւ եզակի էակ մը, ինչպէս որ ենք, «ես» ու «Դուն» եւ մենք ամէնքս մեր անկրկնելի անհատականութեան մէջ։

Այս ճամբան, այս նոր ոճը բացաւ ինքը Քիրքեկարտ դանիացի խմաստասէրը։

ՔԻՐՔԵԿԱՐՏ

(Sören Aatye Kierkegaard, 1813-1855)

Տիպար մը եղական իր կեանքով, խորապէս անձնական իրր մտածող, ծնունդ տուաւ նոր խմաստասիրութեան մը, եղաւ արտայայտութիւնը նոր զիտակցութեան մը։ Անկեղծ իր ձեռնարկին մէջ, ուզեց անպատճառ փրկել «եզակի» մարդը։ Եւ իր այս ձեռնարկին կարեւորութիւնը ըմբռնելու համար անհրաժեշտօրէն պէտք ենք աչքի առջեւ ունենալ Հեկելի խմաստասիրութիւնը։ Քիրքեկարտի զիրքը ամէն բանէ առաջ հակազդեցութիւնն է Հեկելեան դաղափարապաշտ տեսարանութեան։ Տեսարանութիւն մը, որ անհրաժեշտ «Հոգիի» մը կամ մտածութեան մը հոլովոյթով աշխատած էր բացատրել ամէն ինչ։ Եզակի մարդ-անձը Հեկելի խմաստասիրութեամբ վերածուած էր «Վայրկեան»ի մը, դարձած էր այդ բացարձակ «Հոգւոյն» ժամանակի ընթացքին ունեցած «ինքնայեղաշրջումի» մէկ պահը։ Քիրքեկարտ ուզեց ազատել այս ընդհանուրին մէջ կորսուած մարդ-անհատը։ Քիրքեկարտի համար ծաղրելի է Հեկելի զիրքը. «Բացարձակ դաղափարապաշտը, կ'ըսէ Քիրքեկարտ, մոռցաւ ինքզինքը՝ անհատական մտածողը, դառնալով անանձնական, վերացական մտածութիւն մը կամ միտք մը»[6]։ Այն ինչ որ Հեկել անտեսեց, Քիրքեկարտի խմաստասիրական պրպտումներուն զլխաւոր առարկան դարձաւ. Քիրքեկարտ ուսումնասիրեց մարդը, եզակի ապրող մարդը։ Իր անձնական փորձառութենէն ծաղող հարցերուն ընդմէջէն խմաստասիրեց անիկա։ Ասով խմաստասիրեց ոչ իրրեւ հանդիսատես մը, ինչպէս եղած էր Հեկել, այլ իրրեւ զլխաւոր դերակատարը, ինչպէս եղած էր Սոկրատ։ Հետեւաբար խմաստասիրական հարցը կենսական ընոյթ մը կը ստանայ Քիրքեկարտով, կը դառնայ ինքնաճանաչողութեան փորձ մը։ Ճիշտ ասոր համար Քիրքեկարտ ինքզինքը կը մօտեցնէ Սոկրատին, «որուն կեանքը ուրիշ բան չէր եղած եթէ ոչ զբաղիլ մը իր անձին հետ»[7]։ Այսպէս Քիրքեկարտի համար խմաստասիրելը եղաւ իր իւրայատուկ գոյութեան ճշմարտութեամբ զբաղիլ, ոչ սակայն իրրեւ զրութիւն (système), այլ իրրեւ ներքին օրագրութիւնը այն անկրկնելի արկածախնդրութեան, ուր կը յայտնուինք մենք իրրեւ պիտակից եւ ինքնուրոյն մարդեր։ Հազիւ դեռ քսան տարեկան, Քիրքեկարտ սկսած էր զրել իր օրագրութիւնները, միշտ աւելի խորացնելով եւ զանազան արտայայտութիւններով, մինչեւ 1855ի Սեպտեմբերի վերջին օրերը, իր մահէն երկու ամիս առաջ, որ տեղի ունեցած է 11 Նոյեմբերին։ Այսօր Քիրքեկարտի օրագրութիւնները իր միւս գործերուն անրաժան ընկերներն են. հոն, կ'ըսէ Մարտին Հայտեկկեր, մենք աւելի բաներ ունինք սորվելիք եւ անդրադառնալիք, քան թէ իր միւս գործերէն[8]։

Արդարեւ Քիրքեկարտի օրագրութիւնները կարդալով մենք կը հանդիպինք գոյութեան մը, որ պատմութիւն մը ըլլալէ աւելի, անկեղծ զիրք մըն է գոյութեան հանդէպ, հանդիպումն է մեղաւոր մարդուն՝ ներող Աստուծոյ հետ։ Ըսինք թէ Քիրքեկարտի համար «գոյութիւնը» Աստուծոյ հետ յարաբերութեան մէջ ըլլալ մըն է. Քիրքեկարտ իր քրիստոնեայ ըլլալուն մէջը տեսաւ հիմնական կորիզը իր գոյութեան. եւ խմաստասէրներուն փընտռած «ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ»ը, Քիրքեկարտ Քրիստոսի մէջ գտաւ։ Քրիստոս կարտ Քրիստոսի մէջ գտաւ։ Քրիստոս «յաւիտենականութեան հանդիպումը ժամանակին հետ», իսկապէս պատմական ամենամեծ եղելութիւնն է։ Եթէ կ'ուզես ճշմարտութիւնը ճանչնալ, կ'ըսէ Քիրքեկարտ, հարցուր առաքեալին կամ ուեւէ քրիստոնեայի մը, որոնք ցոյց տալով Քրիստոսը պիտի պատասխանեն. «Նայէ՛ անոր, սորվէ՛ անկէ, անիկա եղաւ ճշմարտութիւնը»։ Այս իր կրօնականութիւնն ու հաւատքը խորապէս ապրեցաւ Քիրքեկարտ։ Դանիացի այս մեծ խորհողին համար Աստուծոյ հարցը անրաժան է իր գոյութեան հարցէն։ Իրեն համար էականը այն չէ որ մարդը տեսարանօրէն կարենայ ապացուցանել Աստուծոյ գոյութիւնը. այլ միակ կարեւորն ու անհրաժեշտը Քիրքեկարտի համար՝ է ցոյց տալ իր ներկայութիւնը Աստուծոյ առջեւ, եւ հանդիպիլ Աստուծոյ՝ Քրիստոսի մէջ, որ ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ Աստուծոյ Յայտնութիւնը ժամանակին մէջ։ Աստուած հոգի է. միայն մարդուն ներքինը կարող է մօտենալ Աստուծոյ[9]։

Այսպէսով Քիրքեկարտ հասաւ նոր ու եզականացած մարդակեդրոնականութեան մը (antropocentrismo)։ Կարեւոր ու անհրաժեշտ կէտը Քիրքեկարտի համար՝ է ըմբռնել, թափանցել մեր ներքին կեանքին մէջ, հոն հանդիպելու համար «Բացարձակին», անոր որ կ'իմաստնաւորէ մեր գոյութիւնը։ Եւ հետեւաբար, ինչպէս Եասպերսի համար ըսինք, Քիրքեկարտի համար ալ մեր կեանքի ամէն մէկ վայրկեանը կը դառնայ որոշողութիւն մը, ընտրութիւն մը, կամ... կամ մը (Aut... Aut), անկախութեան կամ ծառայութեան, կա՛մ խարսխուիլ բացարձակ ազատեան Աստուծոյ մէջ, կամ սահմանափակուիլ մեր գոյութեան չափաւորութեան մէջ։

Քիրքեկարտ չտատամսեցաւ իր ընտրանքին մէջ. անիկա ըսաւ վեհանձնօրէն իր երկնաւոր Հօր «Քու կամքդ Ըլլայ»[10]։

(Շարունակելի)

ԵՂ. ՌԱՓԱՅԷԼ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

---

6. Հմմտ. անդ. Թարգմ. Unscientific Postscript, pg. 85.

7. Diario X, 1 A 266.

8. Martin Heidegger: Sein und Zeit, խալ. Թարգմ. «Essere e tempo», ed. Fratelli Bocca, 1963, pg. 248.

9. Այս կէտը Գ. Մարսելի հետ աւելի պիտի չեշտուի, ինչպէս պիտի տեսնենք ետքէ։

10. Այս պահուն երբ խօսիլ սկսան մարդուն ազատութեան մասին, ինչպէս նաեւ անոր ինքզատութեան չուրջ, ծնունդ տուաւ իմաստասիրական նոր հոսանք մը – Գոյութենապաշտութիւնը – եւ մենք այդ սկզբնաւորութիւնը կը տեսնենք Չեչտուած Նիցշէի մէջ։